

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25 (100)
Prejeto: 1. 10. 2010

Splošna deklaracija o arhivih in sodobna arhivska paradigma

MATEVŽ KOŠIR

doc. dr., sekretar

Arhiv Republike Slovenije, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: matevz.kosir@gov.si

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljena Splošna deklaracija o arhivih, ki jo je Mednarodni arhivski svet dokončno potrdil na letni generalni skupščini v Oslu (septembra 2010). Hkrati so predstavljene sodobne arhivske paradigme, od listih, povedanih s spremembami, kijih prinašajo nove tehnologije, do tistih, ki so povedane % demokracijo in človekovimi pravicami.

KLJUČNE BESEDE: Splošna deklaracija o arhivih, arhivi, demokracija, načela, provenienca, človekove pravice

ABSTRACT

UNIVERSAL DECLARATION ON ARCHIVES AND THE MODERN ARCHIVAL PARADIGM

The paper presents the Universal Declaration on Archives which was adopted by the International Council on Archives at its annual general meeting in Oslo in September 2010. The author of the paper also discusses modern archival paradigms; the ones connected to changes that are caused by the new technologies as well as the ones related to democracy and human rights.

KEY WORDS: *Universal Declaration on Archives, archives, democracy, principles, provenience, human rights*

Prispevek je nastal letos kot razmislek ob razpravah na mednarodni konferenci okrogle mize arhivov in letni generalni skupščini Mednarodnega arhivskega sveta v Oslu. Konference okrogle mize arhivov (the International Conference of the Round Table of Archives — CITRA) so pokazale v vseh 60 letih delovanja sposobnost za spremljanje žgočih arhivskih vprašanj, arhivske teorije in izzivov. Konference so v strokovnem dialogu iskale ustrezne praktične in teoretične odgovore na sodobne arhivske dileme v globalnem svetu. Hkrati je konferenca postala srečanje večine teles Mednarodnega arhivskega sveta in njegove letne generalne skupščine. Glavne teme letošnje konference so bile: arhivsko gradivo v digitalni dobi tako na nacionalni, mednarodni kot globalni ravni, zaupanje digitalnemu arhivskemu gradivu, dostopnost do gradiva, arhivi in odprta družba, arhivi in demokracija, dostopnost do informacije ne glede na to, kje, kdaj in zakaj je nastala, in dostopnost kot temeljni princip demokracije. Konferenca je bila priložnost za izmenjavo izkušenj in diskusijo, v kateri smo udeleženci konference želeli najti odgovore na vprašanja, povezana s spremembami, ki jih s seboj prinaša digitalna doba. Konferenca pa ni bila namenjena le razpravam o praktičnih arhivskih dilemah, ampak je bila posebno intenzivna v teoretičnih razpravah. Prispevek je namenjen osvetlitvi predvsem nekaterih temeljnih poudarkov, ki se navezujejo tudi sicer na sodobno arhivsko paradigmo. Splošna deklaracija o arhivih, ki je bila sprejeta na zasedanju letne generalne skupščine Mednarodnega arhivskega sveta v bistvu povzema večletne razprave na zasedanjih konferenc okrogle mize arhivov.

Sodobni pogled na arhive se povezuje z državljanskimi pravicami, demokracijo, zaupanjem in dostopnostjo. Vsa ta načela veljajo za arhivsko gradivo ne glede na njegovo obliko, vprašanje zaupanja pa je še posebno aktualno pri digitalnih arhivih. Temeljito ekspertizo o tem je predstavil Ivar Fønnes.¹ Elektronski dokumenti so ustvarjeni in shranjeni v kompleksnem okolju elektronskih sistemov, ki so v veliki meri avtomatizirani. Gradivo pa ne more ostati v sistemu, če hočemo, da bo v prihodnosti dostopno, prav tako ne more ostati vezano na specifičen fizični medij. Pojma, kot sta avtentičnost in dostopnost, sta zato močno pridobila »težo«. Če hočemo ugotavljati, ali je bilo gradivo v elektronski obliki spremenjeno, so potrebne ekspertize ne le informatikov, ampak tudi arhivistov. Obstaja več tveganj:

da dokumenti niso zajeti in shranjeni oziroma so shranjeni le začasno;

da bo avtentičnost dokumentov ob zajetju iz izvirnega sistema in prenosu v arhivskega oziroma ko migrirajo iz ene oblike v drugo poškodovana;

da družba ne bo zaupala avtentičnosti elektronskega gradiva in to ne bo dobilo pravne in zgodovinske veljave;

da bodo dokumenti težko dostopni ah celo nedostopni.

Za avtentičnost elektronskih dokumentov je potrebno zadostiti visokim tehničnim, funkcionalnim in pravnim zahtevam, morajo pa biti tudi uspešno implementirane, kar zahteva poseben sistem nadzora in kontrol.

Na Norveškem so po letu 1987 oblikovali mrežo za delo z dokumentarnim gradivom v elektronski obliki. Kljub temu vse zelo pomembne pravne dokumente ohranjajo tudi na papirju. Hkrati pa država oblikuje digitalno skladišče, ki mora ustrezati zelo ostrim varnostnim kriterijem in drugim pravnim zahtevam. Režim za delo z arhivskim gradivom v elektronski obliki je mnogo bolj strikten, ostrejši, zelo točno definiran in zahtevnejši, kot je (ah je kdajkoli bil) tisti za delo z arhivskimi dokumenti v papirni obliki. Ta trditev postaja stalnica na različnih mednarodnih konferencah in ji ni moč oporekati.

Prav tako obravnava elektronskega gradiva zahteva natančno ekspertizo ne le strokovnjakov za informatiko. Ne smemo pozabiti, da je enako pomembna tudi strokovna arhivska ekspertiza. Ravnanja in tveganja morajo biti kontrolirana, če želimo, da digitalno gradivo ohranja verodostojnost.

Digitalno gradivo zahteva tudi nove pristope, kot ugotavlja Daniel J. Caron. Sprememba tehnologij in novi informacijski viri močno vplivajo na uporabnike informacij. Danes smo priča velikemu, nekontroliranemu, dinamičnemu ter fleksibilnemu »tržišču« informacij. Tudi arhivski postopki v svetu sprememb ne morejo ostati statični. Spreminjata se vrednotenje in prevzemanje gradiva. Zaznamujejo ju nestabilnost in minljivost elektronskega gradiva ter skrb za ohranitev informacije. Vrednotenje se dogaja že takoj ah celo pred nastankom dokumenta. Spremenil se je tako imenovani »arhivski dokumentarni trenutek«, ki se ne dogaja več po 30 ali 40 letih, ampak takoj po nastanku/stvaritvi dokumenta in marsikdaj se postavlja alternativa, ah ohraniti vse ah pa ničesar.

Načelo provenience v digitalni dobi — ponoven razmislek

O enem izmed temeljnih arhivskih načel v svojih številnih razpravah razmišlja Terry Cook, profesor na Univerzi v Manitobi (Kanada). Terry Cook velja ta trenutek za enega najprodnornejših arhivistov na svetu. Predava na oddelku za zgodovino, prej pa je bil zaposlen v kanadskem državnem arhivu.²

Definicija načela provenience (načelo izvora) ni povsem enoznačna.³ Toda, čeprav poznamo različne definicije, je glavni pomen načela povezan z idejo konteksta oziroma okvira, v katerem je arhivsko gradivo nastalo. Kontekst je definiran kot temeljni kamen arhivskega dela. Načelo provenience se seveda povezuje z ustvarjalcem arhivskega fonda. Kot pa poudarja Terry Cook, je o provenienci v digitalnem okolju potrebno razmišljati tudi drugače. Danes se ustvarjajo informacije na različne načine kot nekoč, ker se spreminjata tako družba kot tehnologija. Kljub temu pa je jedro pomena tega temeljnega načela še vedno v kontekstu ob nastanku. Sodobna klima, v kateri živimo — tako imenovani postmodernizem, je vplivala tudi na druge definicije in vloge, spreminjata se definicija in vloga arhiva, prav tako arhivista, saj postaja vse bolj aktiven posredovalec informacij in arhivi že dolgo niso več le skladišča preteklosti. Na načelo provenience tako ni vplivalo le elektronsko gradivo, ampak tudi drugi dejavniki, kot so kompleksnejša administracija in kompleksnejši način dela in komunikacije, že celo pred uvedbo računalnikov. Ze leta 1993 je bila na konferenci v Stockholmu, ki je bila posvečena prav načelu provenience, razprava o tem, ah je provenienca teorija ah načelo, se nanaša le na celoto (cel fond) ali tudi na njegove dele, na pravno veljavo, ah na informacijo v njeni funkcionalnosti.

Hkrati so na oblikovanje načela provenience vplivale tudi različne nacionalne tradicije. Načelo je osrednjo pozornost namenjalo administrativnim strukturam in ta tradicionalni pristop je vplival tudi na urejanje in popisovanje. Provenienca pa ni bila abstrakten sistem, ampak mnogo bolj praktičen koncept hranjenja arhivskega gradiva. Kontekst je bil ob sprejetju tega načela leta 1898 viden kot statičen in ne dinamičen. Vse to pa se je nanašalo na

tisti čas in na administracijo v preteklosti, ko so bili vsi dokumenti v eni pisarni. Avtentičnost je kazala na administrativno strukturo in na njeno urejenost. Posebno togo je bila sprejeta v evropski tradiciji, ki je bila vezana na državno upravo z njeno strukturo. Ta pa je bila bistveno drugačna od današnjih poslovnih subjektov, korporacij, univerz, verskih ustanov, društev itd., in nazadnje od avdiovizualnih dokumentov, virtualnih dokumentov na spletu, ki imajo danes velik vpliv. Hranjenje gradiva tako postaja vse bolj dinamičen proces, zato tudi načelo provenience ne more biti več statično. Način ustvarjanja gradiva se je spremenil, v uporabi so različni mediji, interakcija med ljudmi je vse bolj dinamična, odločitve sprejemamo različno. Gradivo nastaja v okviru nove organizacijske strukture. Tako nastaja nova družbena realnost; ustvarjalci informacij so različni in ne več enotno strukturirana administracija. Kontekst nastajanja vpliva tudi na sodobno načelo provenience. Ideja enega ustvarjalca zgublja na veljavi, načelo provenience postaja večrelacijsko. Marsikdaj je težko upoštevati le en sam kriterij. Odnos funkcija — struktura ni več tak kot včasih, ni več tako jasne hierarhije. Za današnji čas so vse značilnejše razpršenost, večfunkcionalnost, nestabilnost, virtualnost. Načelo provenience naj bi se vse bolj usmerjalo v funkcijo in bilo razumljeno tudi v povezavi z dostopom. Lahko govorimo o funkcionalni ah celo virtualni provenienci. Načelo tako postaja bogatejše in se nanaša na bogat kontekst v celoti. Tako bogato načelo provenience kaže na akcije, v okviru katerih je bilo gradivo ustvarjeno, na kredibilni kontekst, ki je zelo pomemben za avtentičnost in verodostojnost gradiva, posebno v elektronski obliki.

Vse to pa je povezano z dogajanjem v družbi. Pomen so pridobile neformalne komunikacije, različne lokalne prakse, iz vertikalnih struktur prehajamo na horizontalne, od kontrole k sodelovanju, konsenzu, konverzaciji. Da provenienca ne bi postala irelevantna, jo moramo razumeti kot funkcijo ob nastanku dokumenta, ki kaže njegovo večrelacijsko zgodovino. Načelo provenience oziroma izvora je tako v dobrih 110 letih naredilo pot od strukturnega reda k funkcionalnim aktivnostim in večfunkcionalnim razmerjem.

Kljub vplivom, ki jih imata sodobnost in digitalno gradivo na tradicionalne arhivske pristope, lahko vendarle ugotovljamo, da so bistvena načela arhivskega dela še vedno relevantna, čeprav moramo razmisliti, kako jih razumemo in uporabljamo.⁴

² Cook: *Archival Science and Postmodernism*, str. 3-24; Cook, Schwartz: *Archives, Records, and Power*, str. 1-19; Cook: *What is Past is Prologue*, ltd.

³ O uveljavitvi načela provenience in delovanju MAS-a glej: Zontar: *Sto let provenienčnega načela*, str. 1-5. O dilemah, povezanih z načelom provenience: Semlič-Rajh: *Princip provenience in oblikovanje fonda*, str. 125-140.

⁴ Iofman: *Zgubljen v kibernetičnem prostoru*, str. 90-97.

Od otrok preteklosti do staršev prihodnosti

Arhivistika je od obdobja, ko je shodila, do danes naredila precejšen razvoj.⁵ Razhke med obdobjem, ko se je začela razvijati, in sodobnostjo so velike. Etapo, v kateri se je oblikovala v samostojno disciplino, lahko postavimo v drugo polovico 19. in prvo polovico 20. stoletja, ko se je poklic arhivista šele oblikoval, ko še ni obstajala zamisel o arhivu kot servisu za državljane. Kasneje je 20. stoletje prineslo revolucijo v odnosu med arhivom, ustvarjalcem in uporabnikom arhivskega gradiva. V zadnji tretjini 20. in začetku 21. stoletja pa je arhivistika dobila večji pomen tudi med dokumentahističnimi disciplinami. Dokončno je postalo jasno, da kontekst dokumenta daje informaciji novo dimenzijo. Kot ugotavlja Maria Luisa Conde Vihaverde iz Španije, je arhivska znanost danes postavljena v kontekst meta podatkov. Arhivistika je naredila pot od mikroarhivistike k makroarhivistiki; metainformacija — informacija o informaciji — postaja vse pomembnejša. Internet je v temeljih spremenil dostopnost dokumentov in navade uporabnikov. Oblikoval je potrebo po obvladovanju strukturnih informacij, kakršne se pojavljajo na spletu. 21. stoletje postavlja pred arhive potrebe po novih paradigmah, v teh pa so se uspešno znašli nekateri. Naš svet je postal del digitalnega konteksta, v katerem morajo arhivi poskrbeti, da bo gradivo ostalo ohranjeno in dostopno za prihodnje generacije. Arhivistika postaja sicer metodološko zrelejša, a vendar so pred njo izjemni izzivi. Arhivi so prisiljeni v proaktivnost, ne morejo biti (več) ločeni od sveta, v katerem gradivo nastaja, njihova vloga ne more biti več le prevzemanje, ampak se začne že ob ustvarjanju dokumentov. Arhivi so danes tudi v novih razmerjih z družbo, s tem da je postala pravica do informacije bistvena pravica. Spreminja se kompleksnost uporabe gradiva. Z vsem naštetim se je spremenila vloga arhiva v odnosu do uporabnika. Arhivi morajo biti sposobni za sprejemanje in dajanje na voljo veliko širših sklopov gradiva, to pa zahteva timsko delo, nove odnose — fizična navzočnost je vse manj pomembna. Pri tem se kažejo tako potrebe po standardizaciji kot po konceptih, ki bodo ustrezali digitalnemu obdobju. Vse bolj tudi arhivistika uporablja ekonomsko terminologijo. Prav tako danes želimo, da bi bil arhiv viden in bi imel vsak prost in lahek dostop. Profil uporabnika se spreminja. Uporabnik si žeh hitre informacije iz različnih virov, ki so dostopne prek spleta. Pri tem je lahko dober primer

sodobne prakse Kanadski državni arhiv, ki je povezan s knjižnicami, saj uporabniki vidijo strukturo vseh informacij kot celoto. Podobno so tudi avstralski arhivi dobro vključeni v informacijsko družbo. V Evropski uniji pa je slika precej drugačna. Tu so arhivi še vedno mnogo bolj »konservativni« in ne ustrezajo več najbolj sodobnim potrebam.

Konferenca je pokazala, da je digitalni svet zasedel naša življenja, in če hočemo ohraniti njegov spomin morajo arhivi postati del tega sveta in ne smejo ostati ločeni. Velike spremembe pa zahtevajo nove perspektive, vendar pa ne ukinjajo tradicionalnih spoznanj. Janus ni zastoj simbol arhivov, saj ima en obraz zazrt v preteklost, drugega pa v prihodnost. Spremembe, ki ukinjajo nekdanji svet uradništva iz preteklosti, močno vplivajo na položaj arhivov v sedanjosti in prihodnosti. Lahko z Mario Luiso Conde Vihaverde citiramo španskega pisatelja Miguela de Unamuna: »za arhive ni dovolj, da so otroci preteklosti, biti morajo tudi starši prihodnosti«.

Arhivski konceptualni okvir na prelomu v 21. stoletje

Revitalizacijo načela provenience so spodbudile številne spremembe, ki so jih arhivom postavili elektronski zapisi. Razprava o teh zapisih vse bolj prevladuje v strokovnem diskurzu in vodi do zanimivih novih konceptualnih spoznanj, pa tudi novih strategij in praks. Kljub precejšnjemu prispevku Kanadčanov in Avstralcev vodstvo v diskurzu o elektronskih zapisih pripada ZDA, zlasti Davidu Bearmanu.⁶

Arhivska teorija je reflektirala več širših družbenih faz in se razvijala skozi — od evropskega pozitivizma devetnajstega stoletja, do najnovejšega postmodernizma. Lahko povzamemo, da je ta spreminjajoča se narava arhivske teorije postala sčasoma strokovna prednost in ne šibkost. Dejansko so bih najboljši arhivski teoretiki navadno tisti, ki so prepoznali in artikulirali širše, pogosto radikalne spremembe v družbi, organizacijskih strukturah ter pri tehnologijah hranjenja dokumentarnega gradiva, potem pa vpliv teh sprememb integrirali v delo arhivov in arhivsko teorijo. Hugh Taylor in Tom Nesmith upravičeno pozivata, arhiviste, da opravijo študije zelo bogatih povezav med kontekstom nastanka in izhajajočih zapisov; potrebne pa so podobne raziskave v zvezi z razmerjem med arhivi (arhivisti) in njihovo sodobno družbo tako v sodobnosti kot tudi v preteklosti.

⁵ Košir: Arhivistika, str. 295-301.

Bearman: Hlectronic Hvidence. Bearman je avtor tudi številnih drugih tozadevnih razprav.

In kam gre arhivska teorija v prihodnosti? Po pregledu arhivskih zamisli preteklega stoletja lahko opazimo, da se počasi razvija nov konceptualni ah teoretični okvir arhivskega poklica. V 21. stoletju bodo arhivisti preusmerili svojo pozornost od analiz lastnosti in značilnosti posameznih zapisov (dokumentov) v analizo funkcij, procesov in transakcij, katerih posledica je bila nastanek zapisov (dokumentov). Valorizacija se bo zato še naprej spreminjala od ocenjevanja dokumentarnega gradiva in njegove raziskovalne vrednosti k makro valorizaciji,⁷ ki bo analizirala glavne funkcije ustvarjalca, programe, aktivnosti in interakcije s strankami, da bodo izbrani zapisi najbolj jedrnato ogledalo družbe. Strokovna obdelava in popisovanje se bosta posvetila manj fizičnim dokumentom kot obogateni dodani vrednosti kontekstualnega razumevanja informacijskih sistemov, ki so ustvarili zapise, in s tem povezani dokumentaciji sistema in računalniških metapodatkov. Vloga arhivov, vsaj v javni upravi in podjetjih, se bo spremenila, da bo sodelovanje z ustvarjalci arhivskega gradiva še tesnejše. Arhivi se bodo spremenili. Namesto tistega, ki skrbi za prenos (starega) gradiva v skladišča, bodo neke vrste nadzorne in revizijske ustanove (agencije), ki nadzorujejo delovanje ustvarjalcev pri vzdrževanju in servisiranju nekaterih kategorij arhivskega gradiva, ki bodo ostale pod nadzorom ustvarjalca.⁸ Zadnja trditev je že v preteklosti izzvala precej živahno razpravo o ustreznosti takih rešitev med Davidom Bearmanom in Kenom Thibodeaujem ter Margaret Hedstrom o prednostih in slabostih te strategije, razprava pa je prinesla naspotujoče si sklepe. Te so sicer na novo oblikovale Luciana Duranti, Terry Eastwood, Frank Upward, Greg O'Shea in David Roberts.⁹ Vendar za zdaj še ni enoznačnega odgovora.

Storitve arhivov se bodo spremenile. Tako arhivi ne bodo več v prvi vrsti kraji za skladiščenje (starih) zapisov, ki jih obiskujejo raziskovalci, ampak virtualni arhivi, v katerih arhivisti omogočajo dostop do precejšnjega dela gradiva prek spleta. Tako bo olajšan dostop javnosti do gradiva in informacij kjerkoli na svetu. Vključitev baz v več tisoč med seboj povezanih sistemov, kjer bo le del evidenc pod nadzorom arhivov, zapleteni veliki sistemi pa bodo prepuščeni v varstvo svojih ustvarjalcev. Varovanje se bo preusmerilo od fizičnih

formatov k obliki zapisa in ponavljajočim se mi-gracijam struktur in kontekstualnih funkcionalnosti informacij samih.

Te prihajajoče spremembe v arhivski praksi kažejo potrebo po ponovni opredelitvi temeljne arhivske teorije. Kot odgovor na te izzive je treba načelo provenience videti prožnejše, kot pojem, povezan z zapisi, neposredno usmerjen v funkcije in poslovne procese ustvarjalca, ki je ustvaril zapis, znotraj in zunaj nenehno razvijajoče se organizacije.

Načelo provenience se je tako preoblikovalo iz statične identifikacije zapisov s strukturo v dinamično razmerje z dejavnostjo ustvarjanja in avtorstva zapisov. Pogled na prvotno ureditev se mora spremeniti — od stališča do fizičnega reda vsakega zapisa znotraj posamezne serije zapisov do logičnega razmisleka o strukturi številnega avtorstva in številnega bralstva; podatki so na primer lahko združeni na več načinov v več novih konceptualnih ali virtualnih ureditev ah serij v primeru različnih postopkov različnih ustvarjalcev. Zapis bo zato pripadal različnim serijam (ali izražal le-te) ah prvotnim ureditvam in ne samo eni. Na podoben način se mora spremeniti koncept zapisa (oziroma dokumenta) — namesto razumevanja, da gre za en sam kos nosilca podatkov, ki združuje strukturo, vsebino in kontekst podatkov v enem fizičnem prostoru, naj bi obveljal koncept zapisa (oziroma dokumenta), ki je virtualno sestavljen iz številnih razpršenih, a med seboj povezanih (pod različnimi programskimi kontrolami in poslovnimi procesi) delov, ki izpričujejo ah dokazujejo posel ali idejo. Prav tako arhivskih fondov ne bi smeh več razumeti kot izraza določenega statičnega fizičnega reda enega ustvarjalca, ki bi temeljil na podlagi pravil, ki izhajajo iz ureditve ah prenosa zapisov, ampak bo fond potrebno razumeti kreiran dinamično s strani več ustvarjalcev osredotočenih okoli funkcije in dejavnosti, ki bolj natančno zajamejo njegovo kontekstualnost v sodobnem svetu.

Vse te spremembe premikajo teoretično (in praktično) osredotočenost arhivov proč od gradiva in k ustvarjalnemu dejanju ah avtorskemu namenu oziroma funkcionalnemu okviru za zapisom. Ta nova paradigma za arhive nadomešča tradicionalen intelektualen poudarek na fizičnem zapisu (oziroma dokumentu, ki je dejansko fizično shranjena v arhivskem skladišču) k osredotočenju na kontekst, namen, naklep, medsebojne povezave, funkcionalnosti in odgovornosti zapisa, njenega ustvarjalca, in procesa v katerem je bil ustvarjen, kjerkoli se ta že pojavi. Ta paradigma za arhive, ne pomeni opuščanja arhivskih načel ah ne več pridobivanja arhivskega gradiva, ampak spremembo od fizičnega k

⁷ O tem glej: Žumer: Makro valorizacija arhivskega gradiva v Sloveniji, str. 307-326.

⁸ Cook: Leaving Archival Electronic Records in Institutions, str. 141-149.

⁹ V posebni izdaji časopisa Archives and Manuscripts 24 (November 1996).

konceptualnemu okviru in namenjanju osrednje pozornosti procesno usmerjeni dejavnosti. Bistvo vsebine arhivskega dela, ki osrednjo pozornost namenja varovanju in zaščiti gradiva, je treba ohraniti, tudi če bi naša sredstva in strategije za doseganje tega cilja morali bistveno spremeniti. V zgodovinskih lekcijah lahko arhivisti najdejo inspiracijo, da vodijo človeštvo še z večjo občutljivostjo za te najrazličnejše »hiše spomina«, ki so jih tako ljubeče zgradili. In tako izražajo postmoderni etos svojega časa.

Celostni arhiv

Veliko se lahko naučimo iz kanadskega pristopa — tako imenovanega »celostnega oziroma totalnega arhiva« (total archives); pri tem gre za povezovanje dveh vlog arhivov. Prve uradne vloge arhivov kot zastopnikov svojih ustanoviteljev, ki beležijo njihovo poslovanje in druge »kulturne« vloge arhivov kot skrbnikov družbenega spomina in zgodovinske identitete. V obeh primerih se skrb nanaša na vse vrste zapisov in vse medije. Kanadski pristop izraža drugo, širšo vizijo arhivskega gradiva. Namesto da bi upošteval le močne interesne skupine, ustvarjalce ali državo ali interes uporabnikov, želi reflektirati najširšo družbo. Ian Wilson¹⁰ je kanadsko tradicijo »totalnega« ali »celostnega arhiva« definiriral kot tisto, ki se bolj posveča zapisom upravljanja (governance) kot zapisom vlade (government). Zapiso upravljanja vključujejo medsebojno interakcijo državljanov z državo, vpliv države na družbo, funkcije ter dejavnosti družbe kot take v enaki meri, kot arhivi počnejo z vladajočo strukturo in njeno aktivno birokracijo. Naloga arhiva je ohraniti pričevanja o upravljanju, ne le vladanju. Boj za koncept celostnih arhivov, ki je v Kanadi sicer sprejet, pa je tudi trd, vendar tam izhaja že iz njenih arhivskih tradicij. Glavni arhitekt koncepta »celostnega arhiva« v Kanadskem državnem arhivu je bil Hugh Taylor (1920-2005).¹¹

Taylor je v svojih razpravah združeval evropsko (rojen je bil v Veliki Britaniji) in severnoameriško tradicijo (v Ameriko je emigriral). Tako je domiselno povezal srednjeveško ustno tradicijo s sodobno globalno vasjo. Elektronske in vizualne zapise je razložil z iskanjem vzorcev in povezav, a ne v razdrobljenosti, temveč v povezovanju arhivskega gradiva z njegovim socialnim, filozofskim in tehnološkim kontekstom.

Taylor je z raziskovanjem bogate povezave med družbo in dokumentarnim gradivom oživil tudi kontekstualnost med dejanjem in dokumentom. V dolgi vrsti teoretičnih esejev je spodbujal arhiviste, da vidijo arhivske povezave v razvoju od antične, srednjeveške do industrijske in informacijske družbe — od ustnega, pisnega in vizualnega do elektronskega arhivskega gradiva. Se več Taylor je zaznal v našem novem interaktivnem svetu elektronskih »transakcij« in komunikacij vrnitev k konceptu ustnega (orality). To je vrnitev v srednjeveški okvir, v katerem besede ali dokumenti pridobijo pomen, le ko so tesno povezani s svojimi razmerami in ukrepi, ki izhajajo iz tega konteksta. V tej ustni tradiciji pomen ni določen le v dokumentu samem, ampak v poslu (transakciji) in običaju, ki sta »pričala« ob njegovem nastanku. Temu pričevanju (ali kontekstualni akciji) pripisuje Taylor osrednjo vlogo tako pri definiciji kot obstoju zapisa (tudi dokumenta oziroma gradiva) v informacijski dobi in vsakršnem poznejšemu razumevanju letega. Taylor spodbuja arhiviste, da to sprejmejo, da bo s tem jasneje, kako in zakaj so bili zapisi ustvarjeni. Arhivisti bodo po mnenju Taylorja to prisiljeni storiti ob soočenju z neverjetnim preobiljem informacij in tehnoloških transformacij. Hkrati je Taylor pokazal smer, v kateri arhivisti še vedno služijo družbi, vendar družbi kot celoti, ne samo kot zavezniki (ali sluge) države.

Arhivi, demokracija in človekove pravice

Na začetku enaindvajsetega stoletja se je pogled na javno arhivsko gradivo v demokracijah bistveno spremenil od prej statičnega modela: arhivi so sedaj, kot je dejal Eric Ketelaar, ustvarjeni od ljudi za ljudi. Čeprav je varovanje državnih, upravnih in osebnih pravic še vedno priznано kot pomemben namen arhivov, je načelna veljava arhivov za večino uporabnikov ter davkoplačevalcev, ki se izraža tudi v nacionalnih zakonodajah, predvsem kot ustanov, ki lahko ponudijo državljanom občutek identitete, zgodovine, kulture in osebni ter kolektivni spomin.

Arhivi so povezani s komunikacijo in z njo so naredili tudi velik razvoj od srednjeveških listin do sodobnih računalniških zapisov. Čeprav se morda še ne zavedamo, je digitalna prihodnost že tu in postaja del nas. Namen arhivov se je razširil; njihov pomen ni več le ohranjanje spomina, ampak so dobili pomen pri reševanju najrazličnejših potreb, od pravnih do kulturnih. Danes je jasno, da je poseben pomen in naloga arhivov ohraniti spomin na vso zgodovino. Vso zgodovino, to pa pomeni tudi tisto, ki je bila vsiljena, ter posebno zgodovino

¹⁰ Wilson: Reflections on Archival Strategies, str. 414—429.

¹¹ Taylor: Transformation in the Archives, str. 15—24; isti: Some Concluding Thoughts, str. 138-143.

tistih, ki so bili v zgodovini prisiljeni molčati ali so bili spregledani. Moč in odgovornost upravljaleev arhivov sta nedvoumni. To odgovornost podrobno obravnava Randall Jimerson.¹² Če z Jimersonom citiramo Nelsona Mandelo, ki je leta 2004 ob otvoritvi južnoafriškega spominskega centra izjavil: »De/o arhivov v Ju^ni Afriki je danes eden od najbolj kritičnih prispevkov k obnovi in spravi. Vsi imamo moralno dolžnost do številnih marginaliziranih lasov in z'V>db obdobja apartheida.« Čprav arhivski dokumenti lahko simbolizirajo spravo, pa lahko na drugi strani tudi podpirajo in ohranjajo zatiranje. Uporaba dokumentov za strahovanje in uničevanje dokumentov ni redkost. V času apartheida je bila na primer to praksa oblasti — pa ne le tam.

Pomen varovanja arhivov se vse bolj povezuje z demokracijo:

- brez ohranjenih dokumentov družba ne more zaupati svojim javnim institucijam. Dokumenti se morajo ne le ohraniti, ampak morajo biti tudi verodostojni. O pomenu arhivov pričajo tudi številni ne tako davni primeri poročil iz različnih držav o pritiskih, da bi določene dokumente uničili. Arhivi morajo biti pri skrbi za gradivo podporni steber demokracije; demokracijo na drugi strani lahko merimo tudi po tem, kako prost je dostop do dokumentov, torej kakšna je možnost državljanov, da imajo vpogled v to, kako deluje (demokratična) država. Pri tem morajo arhivi ščititi javni interes in ne interes političnih oblasti. Arhivi morajo pri skrbi za ohranjenost gradiva skrbeti tako za politično kot tudi socialno pravičnost, za zaščito človekovih pravic. Arhivi morajo biti zato odprti za vse in hkrati skrbeti za pravičnost.

Kot meni zelo slikovito Jimerson, slaba skrb za (dokumentarno in arhivsko) gradivo privlači korupcijo enako kot kadaver muhe.

Vprašanje arhivov, demokracije in pravičnosti danes ne zgublja aktualnosti. Lahko trdimo, da je vse bolj aktualno. Povezuje se ne le s politično, ampak tudi socialno pravičnostjo. Danes ni lahko odgovoriti na vprašanje, ali je svet boljši ali slabši, kot nekoč — kako nas bodo sodili prihodnji rodovi. Jan Egeland sicer meni, da je za večino več otrok v vrtcih, v šoli, več miru, več demokracije, v zadnjem desetletju manj genocidov. Umrljivost otrok se je zmanjšala, čeprav je ljudi dvakrat več itd. Po drugi strani pa postaja svet vse bolj socialno nepravilen. Bogati živijo bolje, revni pa še vedno tako rekoč v srednjem veku. Razmerje med bogatimi in revnimi je bilo pred 50 leti 1:3 danes pa je 1:100! Nekateri

imajo naj sodobnejše računalnike, drugi nimajo ničesar, ne možnosti šolanja, ne upanja v prihodnost. Svet je postal globalno nepošten. Toda tudi v družbah, ki doživljajo velik razvoj tehnologij, srečamo fobije, ki večinoma nimajo ali pa imajo le malo zveze z realnostjo. Na sploh se krepijo predsodki in stereotipi ter ekstremizmi. Nujno se kaže potreba po večji medkulturni izmenjavi in komunikaciji. Pri tem je Jan Egeland izpostavil kot primer po potrebi širjenja medkulturnih obzorij zahodni ter islamski svet, ki krepita svoje predsodke drug do drugega.

Odgovor arhivov v kompleksnem globalnem svetu mora biti enoznačen. Potrebno je ohranjati spomin vseh, tudi držav, dežel in skupin, ki nimajo ali niso imele glasu. Da se širi obzorje spomina, spomina, ki ščiti pred represijo in nepravilnostjo. Pomen dobrih arhivov in dobre ohranjenosti arhivskega gradiva je nedvoumen, posebno še o najmanj pravičnih obdobjih zgodovine posamezne dežele. Izkušnje kažejo, da dobri arhivi pomenijo tudi boljše skrb za politiko.

Kljub ne vedno rožnati situaciji v današnjem svetu, v katerem so vojaški proračuni neskončno večji od proračunov za humanitarne in mirovne akcije, pa je vendarle potrebno biti optimist. Potrebno je nadaljevati pot iz unilateralnega k multilateralnemu in skrbeti za spomin in multikulturni dialog, del tega pa so tudi arhivi.

Splošna deklaracija o arhivih

Eden od odgovorov na dinamično kompleksnost sodobnosti in potrebo po odgovorni in vsestranski skrbi in uveljavitvi arhivov in arhivskega dela predstavlja Splošna deklaracija o arhivih. Je dokument, soroden arhivskemu etičnemu kodeksu, sprejetemu na 13. kongresu Mednarodnega arhivskega sveta leta 1996.¹³ Le da deklaracija meri širše, na družbo v celoti, posebno pa namerava vplivati na nosilce oblasti oziroma odločanja. Mednarodni arhivski svet želi doseči, da bi imela bolj zavezujoč pravni status. Sprejeta je bila septembra 2010 na zasedanju letne generalne skupščine Mednarodnega arhivskega sveta v Oslu, in to soglasno (po razpravi v okviru 21. točke dnevnega reda skupščine). Leta 2009 je bila potrjena le načelno in ne dokončno.¹⁴ Mednarodni arhivski svet si je potem v zadnjem

¹² Randall: Archives Power.

¹³ Kodeks etike, str. 14-16; Melik: Nove poti arhivistike v 21. stoletju, str. 21-31; Jeraj: Arhivi in njihova vloga v sodobni družbi, str. 9-20; Iledbeli: Arhivi i etika, str. 125-132; Iledbeli, Petrovič: Arhivsko i registraturno gradivo kao temelj ostvarivanja ljudskih prava, str. 141-147.

¹⁴ Glazar: Konferenca C1TRA na Malti, str. 153-161.

letu vzel čas za razmislek, kako se lotiti oblikovanja in smiselne uresničitve ciljev deklaracije ter njenega prihodnjega pravnega statusa. Prav zato je še posebej začel sodelovati z UNESCO. Ta jo bo uvrstil na dnevni red svoje generalne skupščine, da bo dobila tudi status njegove deklaracije.

Soglasno sprejetje deklaracije o arhivih na letni generalni skupščini Mednarodnega arhivskega sveta je bilo prvi korak na poti dokumenta, ki naj bi v prihodnosti pridobil veljavo. Postal naj bi eden ključnih stebrov pri zagovarjanju politike Mednarodnega arhivskega sveta. Deklaracijo je pripravila sekcija profesionalnih združenj Mednarodnega arhivskega sveta (ICA/SPA) ob sodelovanju še nekaterih predstavnikov Mednarodnega arhivskega sveta. Deklaracija je zasnovana z namenom, da bi postala osnova za zagovarjanje in pospeševanje podpore arhivom hi arhivskega poklica s strani širše javnosti in oblasti.

DÉCLARATION UNIVERSELLE ARCHIVES

® iCO

Splošna deklaracija o arhivih⁵

Arhivi dokumentirajo odločitve, aktivnosti in spomine. So ijemna in nenadomestljiva dediščina, ki se prenaša i-y ene gene racije v dnap. Arhivsko gradivo se upravlja od njegovem nastanku, mto da ohranjamo njegovo vrednost in pomen, je verodostojen vir informacij, kj podpira odgovorno in transparentno poslovanje administracije. Arhivi igrajo poglavito vlogo pri razvoju dmžb, saj varujejo in prispevajo k individualnemu in skupinskemu spominu. Prost dostop do arhivskega gradiva bogati naše pitanje o človeški dmžjn, spodbuja demokracijo. Ščiti pravice državljanov in izboljšuje kakovost življenja.

<http://new.ica.org/1055/neAVS-e^X'nts/the-uni\XTsd-declaration-on-archi\X'S-adopted-by-the-annud-geneTd-met'ting-in-oslo.html>

UNIVERSAL DECLARATION ON ARCHIVES

Archives record decisions, actions and memories. Archives are a unique and irreplaceable heritage passed from one generation to another. Archives are managed from creation to preserve their value and meaning. They are authoritative sources of information underpinning accountable and transparent administrative actions. They play an essential role in the development of societies by safeguarding and contributing to individual and community memory. Open access to archives enriches our knowledge of human society, promotes democracy, protects citizens' rights and enhances the quality of life.

To this effect, we recognize

- the unique quality of archives as authentic evidence of administrative, cultural and intellectual activities and as a reflection of the evolution of societies;
- the vital necessity of archives for supporting business efficiency, accountability and transparency, for protecting citizens rights, for establishing individual and collective memory, for understanding the past, and for documenting the present to guide future actions;
- the diversity of archives in recording every area of human activity;
- the multiplicity of formats in which archives are created including paper, electronic, audio visual and other types;
- the role of archivists as trained professionals with initial and continuing education, serving their societies by supporting the creation of records and by selecting, maintaining and making these records available for use;
- the collective responsibility of all - citizens, public administrators and decision-makers, owners or holders of public or private archives, and archivists and other information specialists - in the management of archives.

We therefore undertake to work together in order that

- appropriate national archival policies and laws are adopted and enforced;
- the management of archives is valued and carried out competently by all bodies, private or public, which create and use archives in the course of conducting their business;
- adequate resources are allocated to support the proper management of archives, including the employment of trained professionals;
- archives are managed and preserved in ways that ensure their authenticity, reliability, integrity and usability;
- archives are made accessible to everyone, while respecting the pertinent laws and the rights of individuals, creators, owners and users;
- archives are used to contribute to the promotion of responsible citizenship.

V tem smislu ugotavljamo:

- **edinstveno kakovost** arhivskega gradiva kot avtentičnega **dokaza o** upravnih, kulturnih in intelektualnih dejavnostih in kot odraženje **„Z“ družb**;
- **temeljno potrebo** po arhivih za podporo poslovne učinkovitosti, odgovornosti in preglednosti (transparentnosti), zfl Zaščito državljskih pravic, z^a ohranitev individualnega in kolektivnega spomina, za **razumevanje** preteklosti, dokumentiranje sedanjosti in usmerjanje prihodnjih aktivnosti;
- **raznolikost** arhivskega gradiva v beleženju vseh področij človekove dejavnosti;
- **številnost** nosilcev, na katerih nastaja arhivsko gradivo: na papirju, v elektronski, avdiovizualni in drugih oblikah;
- **vlogo arhivistov** kot usposobljenih strokovnjakov z **začetnim** in **permanentnim** izobraževanjem, ki služijo svojim družbam, j podporo pri nastajanju gradiva, valorizacijo, varstvom tej omogočnjem uporabe lega gradiva;
- **odgovornost** vseh: državljanov, javne uprave in nosilcev odločanja, lastnikov ali imetnikov javnega ali zasebnega arhivskega gradiva, ter arhivistov in drugih **informacijskih** strokovnjakov pri upravljanju arhivskega gradiva,

Zato se zavezujeemo k skupnemu delovanju z namenom, da bi:

- bile sprejete in izvajane ustrezne nacionalne arhivske politike in zakoni;
- bilo upravljanje arhivskega gradiva cenjeno in kompetentno izvajano v vseh organih, zasebnih ali javnih, ki ustvarjajo in uporabljajo arhivsko gradivo v okviru opravljanja svoje dejavnosti;
- bila dodeljena po trebna sredstva za podporo ustreznemu upravljanju arhivskega gradiva, vključno z **zaposlovanjem** usposobljenih strokovnjakov;
- arhivsko gradivo bilo upravljanje in varovano na način, ki bo **zagotovil** njegovo avtentičnost, zanesljivost, celovitost in uporabnost;
- arhivsko gradivo bilo dostopno vsakomur ob upoštevanju ustrezne **zakonodaje** in pravic posameznikov, ustvarjalcev, lastnikov in uporabnikov;
- uporaba arhivskega gradiva pripomogla k spodbujanju odgovornega državljanstva,¹⁶

Viri in literatura

Archives and Manuscripts 24 (November 1996).

Bearman, David: *Electronic Evidence : Strategies for Managing Records in Contemporary Organizations*. Pittsburgh 1994.

Cook, Terry?: Archival Science and Postmodernism : New Formulations for Old Concepts. *Archival Science* 1 (2000), str. 3—24.

Cook, Terry; Schwartz, Joan M.: Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* 1 (2002), str. 1—19.

Cook, Terry: What is Past is Prologue : A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift. *Archivaria* 43 (1997).

Cook, Terry?: Leaving Archival Electronic Records in Institutions: Policy and Monitoring Arrangements at the National Archives of Canada. *Archives and Museum Informatics* 9 (1995), str. 141—149.

Electronic Records: A Workbook for Archivists. Paris : International Council On Archives, 2005 (Studies ; 16).

Glažar, Natalija: Konferenca CITRA na Malti ter dogajanje v ICA/EURBICA. *Arhivi* 33 (2010), št. 1, str. 153-161.

Hedbeli, Zivana: Arhivi i etika. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 7 (2008), str. 125-132.

Hedebek, Zivana; Petrovič, Tanja: Arhivsko i registraturno gradivo kao temelj ostvarivanja ljudskih prava. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 8 (2009), str. 141—147.

Hofman, Hans: Zgubljen v kibernetičnem prostoru: kje je dokument? Stare strukture umirajo, nove se rojevajo, arhivistični koncepti pa so še živi. *Arhivi* 19 (1996), št. 1/2, str. 90-97.

Jeraj, Mateja: Arhivi in njihova vloga v sodobni družbi. *Arhivi* 31 (2008), št. 1, str. 9-20.

Kodeks etike. *Arhivi* 20 (1997), št. 1-2, str. 14-16.

Košir, Matevž: Arhivistika — pot do samostojne znanstvene discipline. *Arhivi* 25 (2002), št. 1, str. 295-301.

Melik, Jelka: Nove poti arhivistike v 21. stoletju. *Arhivi* 31 (2008), št. 1, str. 21-31.

Randall, Jimerson: *Archives Power: Memory, Accountability, and Social Justice*. Chicago : Society of American Archivists, 2009.

Semlič-Rajh, Zdenka: Princip provenience in oblikovanje fonda: razkorak med veljavno teorijo in slovensko arhivsko prakso. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* 9 (2010), str. 125-140.

Taylor, Hugh A.: Transformation in the Archives: Technological Adjustment or Paradigm Shift. *Archivaria* 25 (1987-88), str. 15-24.

Taylor, Hugh A.: Some Concluding Thoughts. *American Archivists* 51 (1994), str. 138—143.

Zontar, Jože: Sto let provenienčnega načela—petdeset let Mednarodnega arhivskega sveta. *Arhivi* 21 (1998), št. 1/2, str. 1-5.

Zumer, Vladimir: Makro valorizacija arhivskega gradiva v Sloveniji. *Arhivi* 31 (2008), št. 2, str. 307-326.

Wilson, Ian E.: Reflections on Archival Strategies. *American Archivists* 58 (1995), str. 414-429.

Zusammenfassung

ALLGEMEINE DEKLARATION ÜBER ARCHIVE UND MODERNES ARCHIVPARADIGMA

In dem Beitrag wird die Allgemeine Deklaration über Archive vorgestellt, die der Internationale Archivrat auf seiner Generalversammlung im September 2010 in Oslo endgültig bestätigt hat. Zugleich werden moderne Archivparadigmen präsentiert, von jenen, die mit den Veränderungen aufgrund neuer Technologien zusammenhängen, bis zu jenen im Zusammenhang mit der Demokratie und den Menschenrechten. Bei ersteren wird die Notwendigkeit der Glaubwürdigkeit und des Vertrauens auch zu elektronischem Archivgut und der Aktualisierung der archivarischen Grundsätze in den Vordergrund gestellt, wie zum Beispiel des Grundsatzes der Provenienz. Bei letzteren ist das Verhältnis zwischen den Archiven und den Grundrechten zerrüttet. Das Bewusstsein der Notwendigkeit einer verantwortungsvollen Sorge für die Archive, die das Gedächtnis aller Segmente einer Gesellschaft erhalten sollen, muss von den Archivaren auf die gesamte Gesellschaft ausgedehnt werden. Der verantwortungsvolle Umgang mit den Archiven und der freie Zugang zu ihnen bereichert unser Wissen von der menschlichen Gesellschaft, regt die Demokratie an, schützt die Rechte der Staatsbürger und verbessert die Lebensqualität.